

Ligeti fővárosi szobrairól

Legyen a Horváth kertben, Budán...

•••• Róbert Péter

Már másfél évszázada született Lówy Sámuel és Gaiduschek Johanna fia. Móricz nevét felnőttként Miklóssra változtatta és Ligeti Miklós néven lett kora jelentős képzőművész. Szülőházáról így emlékezett meg: „Születtem Budapesten, 1871. évben, a Várban, az Uri utcában. Szemben a helyőrségi templommal és a Nádor laktanyával szemben levő sarokházban.”

Stróbl Alajos tanítványa volt, majd Nyugatra ment tanulni, először Bécsbe és Párizsba, majd Párizsban a Julian Akadémián tanult festőnek, de mint szobrász alkotott jelentőset. Emlék-műveket, portré-szobrokat, zsánereket, épület-plasztikákat készített. Munkásságára Auguste Rodin művészete volt nagy hatással, első számú magyar követőjének nevezték. Ezt jelzi, hogy 1907-ben a Nemzeti Szalonban közös kiállításuk volt.

Általában impresszionista jellegű alkotásokkal jelentkezett, márvány vagy bronz alkotásait és portréit formagazdagság sejtelmese fényhatások jellemzik. Az intímabb kisplasztikák mellett nagy szerepe volt az épületdíszítő szobrászatban (például Parlament, Adria Biztosító, Gresham-palota), az épülő Budapesten tág tere nyílt munkásságának. Sok megrendelést kapott, műhelymunkáiban előszeretettel dolgozott ki biblikus és mitológiai témákat.

Legnagyobb népszerűséget szobrai szereztek neki. Bánffy Dezső miniszterelnök kérésére mintázta meg leghíresebb szobrát, a Városligetben ülő Anonymust (1903). Elismerték tehetségét a szobor honoráriumából Ligeti egy villát épített a Stefánia úton. A pestiek hamar megszerették, az 1920-as, 1930-as években rendszeresen a szobornál találkozott az éppen ezért róla elnevezett Anonymus-csoport.

Az első világháború utáni anyagihiányt látva, valamint az 1913. évi kiállítása sikerében bízva, Ligeti 1920-ban Angyalföldön kerámiagyárat alapított Petrik Lajos vegyészmérnökkel, kerámiai is szépek (a Magyar Iparművészeti Társaság elnökévé választják), de folytatta művészi munkáját is, szobrai hozzájárultak a főváros szépítéséhez.

1935-ben a Horváth-kertben állították fel Déryné szobrát, amely a színésznőt korabeli ruhában, gitárral a kezében örökítette meg. A szobor a második világháborúban megsérült és elbontották, de herendi porcelánmásolatai sokáig népszerűek voltak. 2010-ben a kerület önkormányzata Ligeti Miklós egész alakos fehér márványszobrát egy gyergyószentmiklósi szobrásszal, Polgár Botonddal készítette el újra.

Fotó: Fortepan/Kramer István

Balra a Déryné-szobor az 1945-ös ostrom után, jobbra Polgár Botond mai szobormásolata (Fotó: wikipedia/Akela3), középen a fiatal Ligeti Miklós

1937-ben avatták fel a Lovas tűzérek hősi emlékművét Budapesten, a mai Dózsa György téren. A mozgalmas többalakos kompozíción kívül 29 város címere van rajta, ahol tűzér helyőrségek is voltak. A második világháborúban ez is megsérült, és 1960-ban elbontották. Helyén a

Dózsa-szobor látható. Viszont a Bandholtz-szobrot, amely az első világháború után a Nemzeti Múzeum anyagát Romániába hurcolástól megmentő amerikai tábornoknak állít emléket, sikerült visszaállítani. Helyén van Rudolf (magyarosan Rezső) királyi szobra is. Budát díszítette Csongor és Tünde kedves ábrázolása.

Haláláig dolgozott, bár a köszvény gátolta. 1944 márciusában a Fásor Szanatóriumban súlyos műtéten esett át és december 10-én elhunyt. A háborús viszonyok miatt kívánsága szerint nem tudták az Anonymus-szobor alá temetni. A Kerepesi úti temetőben nyugszik, Bory Jenő szobrász készített sírjára emlékművet. Állandó kiállítása megtekinthető Balatonlellén.

- 1 **Ligeti fővárosi szobrairól**
•••• Róbert Péter (tanár)
- 4 **Várospolitikus és főpolgármester**
•••• Gábor Tibor (történész)
- 5 **Egy topmenedzser Újpestről**
•••• Rojkó Annamária (újságíró)
- 6 **Cserkészsorsok**
•••• Lengyel Zoltán (cserkészvezető)
- 7 **A mezei rendőrség**
•••• Herédi Attila (főlevéltáros)
- 8 **Alagút a Várhegy alatt**
•••• Vízy László (műemlékfelügyelő)
- 9 **Száz éve történt, Budán**
•••• Földváry Gergely (mb. gyűjteményvezető, történész)
- 13 **Művelődésről és helytörténetről**
•••• Pápai Tamás László (történész)
- 16 **Nemzetünk levéltára**
•••• Millisits Máté (művészettörténész)
- 17 **Modern építész a Hegyvidéken**
•••• Beöthy Mária (építész)
- 18 **Könyvszemle**
- 20 **A pénz útján**
•••• Aros Lilla (vezető kiállítás-szervező)

Támogassa adójának 1%-ából a Budapesti Honismereti Társaságot!

A Budapesti Honismereti Társaság
kéri tagjait és támogatóit,
hogy minél többen ajánlják fel
egyesületünk számára adójuk 1%-át.
A támogatást működésünkre,
a „Városunk – Budapesti Honismereti Híradó”
2022. évi számainak kiadására és terjesztésére
használjuk majd fel.
Egyben ezúton is köszönjük támogatóinknak
múlt évi adóhozzájárulásait!

Budapesti Honismereti Társaság
Adószámunk: 19673903-1-41
1043 Budapest, Berda József utca 48.

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, gyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság
és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652
E-mail: info@bpht.hu
Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábor Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila,
dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 960 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadóstejn ingyenesen is terjesztett. Lapunk Budapest Főváros I. kerület Budavári Önkormányzat, a XII. kerület Hegyvidéki Önkormányzat és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273, Online: ISSN 2732-1681

Negyedszázados a Városunk!

Városunk néven negyedszázada, pontosan 25 éve segíti a negyedévente megjelenő kiadványunk Budapest és kerületei, valamint elődtelepülései történeti múltja meghatározó eseményeinek, szervezeteinek, valamint fontosabb személyeinek, kulturális örökségének, hagyományainak bemutatását, megismerését – reményeink szerint szigorúan objektív megközelítésben, a szakmai hitelesség igényével. Ahogyan Tacitustól idézve a tárgyilagosságra törekvő néhai történetíróink mondanák: *Sine ira et studio* – azaz részrehajlás nélkül, pártatlanul.

Unikális, azaz egyedi, hogy egy kis civil szervezet ennyi időn át önállóan kiad egy olyan helytörténeti periodikát, amelynek 80 százaléka a fővárosi és kerületi önkormányzatok közgyűjteményeiben ingyene-

sen terjesztett – hangsúlyozta kiadója, a Budapesti Honismereti Társaság elnöke, Breinich Gábor 2021. évi közgyűlésünkön. Társaságunk 1998. március 25-én a fővárosi és kerületi civil szervezeteket Helytörténeti Fórumára invitálta, melyen a honismereti-helytörténeti tevékenységek fővárosi helyzetét vitatták meg – itt és ekkor mutatuk be a Városunk – Budapesti Honismereti Híradó első számát is. Egyesületünk első elnöke, dr. Rédey Pál e szám első oldali beköszöntőjében a mai napig érvényesen határozta meg kiadványunk feladatait: „Célunk közelebb hozni egymáshoz azokat a szétszóródott csoportokat és egyéneket, akiket a hon- és városszeretet fűt, mind hazájukért, mind szűkebb pátriájukért tenni kívánnak valamit. Végül fővárosi rendezvényekről, kiállításokról, és a helytörténeti gyűjtemények életéről fogunk beszámolni.”

Sok minden történt a 25 év alatt, mozgalmas időszak volt: a számítógép és az internet mindennapjaink részévé vált, üdvö-

zölhattuk „unokatestvérünk”, a Budapesti periodika feltámadását, majd sajnálhattuk megszűnését, online fővárosi helytörténeti folyóiratok születtek, korszerűsödött a nyomdatechnika. Ismeretterjesztő jellegű nyomtatott sajtótermékünk talpon maradása leginkább talán az évtizedek során közreműködő szerzőinknek, fotósainknak köszönhető, miközben az évek során egyszerű híradóból napjaink helytörténeti magazinjává fejlődött.

Sajtótermékünk ma is nonprofit jellegű, anyagi háttérét már 25. éve kiadója, a Budapesti Honismereti Társaság teremti meg. Megjelenéséért az érdem és a köszönet azonban elsősorban azoké, akik szerzőként, fotósaként önzetlenül támogatták megjelenését, vagy szerkesztőbizottsága tagjaként segítették. Jórészt nekik köszönhetően vehetik kézbe most is kiadványunkat, melynek fejléce változatlanul hirdeti, hogy ez a mi Városunk.

Ábel a Hegyvidéken

Tamási Áron és a XII. kerület

•••• Tüske Tamás

A Hargita megyei Farkaslakán 125 éve, 1897. szeptember 20-án látta meg a napvilágot a 20. századi magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, Tamási Áron. Diákéveit Székelyudvarhelyen töltötte, abban a gimnáziumban, amelyet 1989 után róla neveztek el. A trianoni döntést követően családjával Erdélyben maradt, majd a második világháború borzalmaitól Budapestre menekültek.

A front azonban itt is utolérté őket, 1944–1945 fordulóján Budapest ostroma alatt több helyen is bujdosott. Tamási Áron *Emberi lélek. Naplójegyzet* 1945. január 26. – február 3. című írásában olvasható, hogy: „Itt vagyok az Attila utcában, közel az Alagúthoz, lent a pincében. [...] Már karácsony óta itt vagyok, egy baráti házaspárnál. A ház, ahonnan átjöttem, azóta romokban hever. De mi megvagyunk.” A naplójában arról is írt, hogy Bajor Gizi meghívta őt a mai Stromfeld Aurél út 16. szám alatti hegyvidéki villájába.

Sipos Lajos Tamási Áronról szóló életrajzi munkájában olvashatjuk, hogy az író végül 1945. január 27-én szánta rá magát a

veszélyes útra: „A Krisztina körúton, a Márvány utcán, a Böszörményi úton ment, »kerülgetve őket és holtakat«. A sovány, gyűrött ruhájú, hosszú hajú író a rejtékből előjött, »a nyilasok elől« rejtőző orvosprofesszor férj, Germán Tibor vette szemügyre, megmérte orvosi mérlegen, borral és szivarral kínálta. Az alagsorban, egy »nagy teremszobában« jelölték ki az ágyát.”

A háborút követően Magyarországon maradt, 1945–1947 között parlamenti képviselő volt. 1949 után az irodalmi életből a kommunista ideológia miatt kiszorult, de a Sztálin halálát követő enyhülésnek köszönhetően 1954-től újra jelenhettek meg munkái, s a Kossuth-díjat is megkapta.

Élete utolsó évtizedeiben a XII. kerületi Németszőlgyben lakott, az Alkotás utca 51/b. számú házban, a Magyar Optikai Művek szomszédságában. Végül a Szent János Kórházban hunyt el 1966-ban. Végrendeletében megfogalmazott kívánságának megfelelően szülőföldjén helyezték örök nyugalomra, búcsúztatóját azonban a Farkasréti temetőben tartották, ahol Breznánóczy Pál püspök búcsúztatta.

Tamási Áron bár végig ízig-vérig székelként élt és alkotott, a budai hegyek között is, még ha nem is oly magasak, mint az erdélyi havasok, megtalálta helyét. Többek között Csanády Györggyel a XII. kerületi transzvilvaniz-

mus egyik képviselőjévé vált, emlékét pedig a Hegyvidék iskolával és utcánévvel is őrzi.

Fotó: Fortepan/Hunyady József

Tamási Áron 1963-ban

Várospolitikus és főpolgármester

A megegyezésre törekvő Ripka Ferencről

••• Gábor Tibor

Fotó: BHT

Százötven éve született *Ripka Ferenc* (1871–1944), 1925 és 1932 között volt Budapest főpolgármestere. Budapest Főváros Levéltára (BFL) és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (MTABKTI) Ripka Ferenc emlékkonferenciáját szeptember 1-jén, Budapest Főváros Levéltárában a két intézmény képviselője nyitotta meg. A BFL főigazgatója *dr. Kenyeres István* címzetes egyetemi tanár a városvezető fővárosi tisztségeit hangsúlyozta, *dr. Balogh Margit*, a MTABKTI főigazgató-helyettese, kandidátus, rendkívül színes és tartalmas életútját méltatta és a megválasztott főpolgármester székfoglalói jelmondatát idézte: „...a Városháza nem politizál, a Városháza dolgozik.”

A konferencia levezető elnöke, *Breinich Gábor* ny. főlevéltáros, a Budapesti Honismereti Társaság elnöke volt. Első előadóként *Katona Csaba*, az MTABKTI tudományos munkatársa vázlatos áttekintést adott az életében rossz anyagi háttérrel, alacsony társadalmi státusszal induló Ripka Ferenc családi hátteréről, kapcsolati hálójáról: Tehetséges, de hatévesen már árva gyerekként végezte el a Főreáltanodát (későbbi budai Toldy Ferenc Gimnázium) magántanítványokat oktatva, ösztöndíjat kapva, majd a pesti jogi kart. Az egyetem után több lapnál újságíróként dolgozott. 1894-ben megnősül, és a Ganz Gépgyárban levelező állást vállal. Itt komoly karriert fut be, egyidejűleg a budai társas élet ismert alakja lesz. A budai választókerület képviselőjeként – a fővárosi törvényhatósági bizottság tagjaként – indul politikai karrierje. Felkérlik 1912-ben a Székesfővárosi Gáz-művek vezérigazgató-helyettesének, 1913-tól már vezérigazgatója. Jó kapcsolatokat ápol a Bethlen féle kormánnyal, amely a fővárost vezető szélsőjobboldali Wolf párttal (Keresztény Községi Párt) szemben pártharcoktól mentes, a kormányzati elvárásokhoz igazodó székesfővárosi vezetésre törekedett. Ripka 1924-től kormánybiztosként, 1925 és 1932 között választott főpolgármesterként volt Budapest első embere. Nyugdíjasként katolikus

Az emlékkonferencia megnyitásakor *dr. Kenyeres István* levéltári főigazgató

Ripka Ferenc fotója a Nyolcvan éves Pesti Napló Ajándék Albumából

hitéleti, jótékonyági és kulturális tevékenységeket támogatva továbbra is jelentős társadalmi tisztségeket vállal – a szülővárosa (Isaszeg), lakóhelye (Budapest), és üdülőjének települése (Fonyód) máig őrzi emlékét.

A várospolitikus és főpolgármester politikai pályafutását *Sipos András* főlevéltáros előadásából ismerhettük meg: Választott főpolgármesterként a székesfőváros első pártpolitikusaának tekinthető. 1924-ben a formálisan független (Egységes) Községi Polgári Párt vezetője – ez a párt gyakorlatilag a Bethlen-féle kormányzó Egységes Párt budapesti szervezete volt. *Gróf Bethlen István* támogatásával Ripka Ferencet kinevezték 1924 és 1925 között Budapest főpolgármesteri jogkörrel felhatalmazott kormánybiztosának, majd 1925 és 1932 között választott főpolgármesterként írta be magát a főváros történetébe. A Gömbös-kormány hivatalba lépése után lemond. Az előadó részletesen ismertette megválasztásának történetét, főpolgármesteri hatáskörét és szerepkörét. A székesfőváros vezetőjeként Ripkának

„egyeztető, hídépítő, reprezentatív szerep”-ét hangsúlyozta. Vezető várospolitikusként a konszenzusra törekedését, rugalmas városvezetési módszereit emelte ki. Pártközi konferenciákat szervezett és az ellenzék is bevonta az eljárási és szakmai (városfejlesztési) döntések előkészítésébe.

Az új idők követelményeinek megvalósítója – Ripka Ferenc közéleti tevékenysége címmel *Sziklay Cs. Mónika* irodalomtörténész előadása a társas életben betöltött szerepét járta körül. Budai lakóhelyén, a Krisztinavárosban több jelentős társadalmi szervezet választotta vezetőjének: a Krisztinavárosi Római Katolikus Egyházközség világi elnöke, a Budai Társaskör elnöke, a Budai Dalárda elnöke... Az Egységes Községi Polgári Párt elnökeként egyértelműen keresztény és nemzeti elkötelezettségű volt. A Klotild Szeretetház Egyesület elnöke, a Szent István Társaság Igazgatóválasztmánya tagja és sok díszelnöki

tisztsége is jelzi ezt. Közéleti tevékenységét saját korában – politikai állásfoglalástól függetlenül – és napjainkban is pozitívan értékelték/értékelik.

Szünet után mikrotörténeti jellegű előadások hangzottak el. Nyári üdülőjében töltött fonyódi évtizedeiről *Varga István* könyvtáros, az általa kez-

deményezett fővárosi Szent István-hétről *Lukács Anikó* főlevéltáros, a politikus-polgármester életének képeiről *Basics Beatrix* művészettörténész, gödöllői tevékenysége eredményeiről (könyvek, szobrok) *Szabados Mónika* pedagógus számolt be.

Márvány emléktábla őrzi a Ripka Körnek köszönhetően egykori lakóhelyén, az I. kerületi Gellérthegy utca 13-ban emlékét.

Fotó: Wikimedia/Kispadós

Egy topmenedzser Újpestről

150 éve született Aschner Lipót

••••• *Rojkó Annamária*

Másodikként született Aschner Ármin kocsmáros és Wertheimer Emma kilenc gyermeke közül Aschner Lipót 1872. január 27-én, a Nyitra vármegyei Assakürtön. Négy polgári végzettséggel kereskedelmi pályára került előbb Pozsonyba, majd Pestre.

volt, amely a legnagyobb világcégekből állt. A kulturális és sportéletet, valamint a szociális ellátást érintő egyedülálló beruházásaival (a Váci úti üzem területén kultúrházat, óvodát létesített), valamint mecénási tevékenységével nem csupán a gyárban dolgozó több ezer munkás és

ja volt. Az 1930-as évek második felében egyházi adója elérte az évi 5000 pengőt, de emellett jelentős adományokkal is támogatta az újpesti és a budai hitközséget.

Elsők között tartóztatta le a Gestapo 1944. március 19-én a

73 éves vezérigazgatót, akit néhány héten belül Mauthausenbe hurcoltak. Rózsadombi villájába Adolf Eichmann SS főtitst, a magyarországi deportáltak fő szervezője költözött.

Fél év elteltével Aschnert óriási váltságdíj ellenében munkatársai kiváltották a fogolytáborból. Kétévnnyi svájci tartózkodás után 1947-ben hazatért, hogy rendbe tegye a Tungsram ügyeit. Villáját és értéktárgyait sohasem kapta vissza.

Paradoxon, de kijelenthető, hogy Aschner nagypolgári életet élő, puritán ember volt. Kerülte a sajtónyilvánosságot, ezért sem az Egyesült Izzó vezérigazgatójaként, sem az UTE elnökeként nem adott hosszabb interjút a korabeli lapoknak. A cégvezetés idős korában is életformát jelentett számára. 80 évesen is bejárt az irodájába, halála napjáig dolgozott. 1952. január 18-án hunyt el, sírja a Kozma utcai izraelita temetőben található. A 150 éve született Aschner Lipót egy olyan gyárat hagyott az utókorra, amely a későbbi évtizedekben is újpestiek ezreinek biztosította a megélhetését.

Aschner Lipót

Fotók: Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Aschner, aki 1892-től 1952-ig, hatvan éven keresztül dolgozott az Egyesült Izzóban – mai kifejezéssel élve – a „topmenedzserek” különleges képességével rendelkezett. Karrierjét alulról kezdte, és végigjárva a ranglétrát, az egykori kistisztviselőből 1921-re a gyár vezérigazgatója lett. Az „Izzóban” olyan kutatólaboratóriumot alapított, ahol az ország legfelkészültebb fizikusai szabad kezet kaptak a kísérleteikhez. Az eredmény nem maradt el, Újpesten dolgozták ki a kripton töltésű izzó szabadalmát, amely Tungsram márkanéven vált világhírűvé. A találmány sikere nyomán az újpesti cég 15 külföldi leányvállalattal és 80 kirendeltséggel rendelkezett. Aschner annak idején kiépítette az izzógyártás teljes vertikumát. Nem csupán üveg- és kripton-gáz-gyárat létesített, de megvásárolt egy papírgyárat is, hogy a villanykörték csomagolását szintén saját erővel oldja meg.

Az 1930-as években a gyárirpar „enfant terrible-jeként” – „fenegyerekeként” emlegették, aki gondolkodásban, kreativitásban és ötletekben messze megelőzte külföldi tárgyalópartnereit. Abban az időben a nemzetközi izzólampa kartell elnöke is

tisztviselő, hanem Újpest és Magyarország számára is jelentős értéket termelt.

1921-ben, az Izzó 49 éves vezérigazgatóját az Újpesti Torna Egylet elnökévé választották, és ezzel beköszöntött az egyesület aranykora. Aschner az UTE elnökeként és tapasztalt menedzszerként közel másfél évtizeden keresztül sikeresen valósította meg ötletét: párhuzamosan bővítette és építette a Tungsram jóléti intézményeit, és a sportklub pályáit. Az 1920-as évek derekától a versenyzők és az „izósok” közösen is használták a sportlétesítményeket.

Aschner Lipót a hazai zsidóság – a hitközségek, kulturális és segélyszervezetek – egyik legnagyobb támogató-

Az Egyesült Izzó gyártelepe 1929-ben

Az Egyesült Izzó kultúrháza és tenispályái.

Cserkészsorsok

A nemkívánatos ifjúság

•••† Lengyel Zoltán

Világunk legnagyobb ifjúsági egyesülete a cserkészzet. A Magyar Cserkészszövetség 2012-ben ünnepelhette fennállásának 100. évfordulóját (idén már a 110. jubileumát). Története viharos, sok nemzetközi sikere ellenére többször betiltották, főleg mert valláserkölcsi alapon áll. Beszámolónk néhány budai csapat világháború utáni legális és illegális működéséről szól.

Az 1945. februári újjáéledés után a kommunista belügy már 1946-ban beavatkozott és beépített embereivel létrehozta a Cserkészfiúk Szövetségét. Igaztalan sajtótámadások után 1946 júniusában horthysta, reakciós, klerikális összeesküvés és szovjet katona meggyilkolásával vádolt cserkészek koncepciók pere

találkoztak. 1952-ben Rákosi elleni merénylet ürügyével lecsapott rájuk az AVH: Zana Józsefet kivégezték, Pokorni Jánost kilencévi börtönre ítélték, de a titkos találkozók ezután sem szüntek meg.

A Felső-Krisztinavárosban a Futárgárda is cserkészszerű jelleget öltött, és bár a Grál lovagjainak vallották magukat, Löfner János személyében ciszterci cserkész vezette őket. A 25. Szent Imre csapat a ciszterci gimnáziumban eleve korosztályonként szerveződött, minden raj más „címet” kapott és önállósult. A mi korosztályunk Mohikán törzs lett, a törzsfőnök-parancsnok pedig Jáki Adorján ciszterci atya, aki a zirci táborban lovaglásból és íjazásból is példát mutatott.

Kényszerű távozása után a Szent Imre városi ifjúság cserkész-hittanos szervezését Barlay Szabolcs atya vette kézbe, aki az államosított iskolák marxista és hiányos tananyaga mellé hiteles általános műveltséget is közvetített. Emellett régi Nyest

nyeken a magunkfajta csapatokat/csoportokat konspirációs ösztönrel se kezdtük meg cserkész-származásuk felől.

1961. február 6-án a kádári belügy újratartott. Barlay Szabolcsot és a GULAG-ot megjárta Kölley Györgyöt másodszor ítélték el és most már Havass Géza is bebör-

Fotó: cserkész.hu

A cserkészzet jelképe a lilium

tönözték. „Bűnük” több társukkal együtt az volt, hogy „jövendőbeli magyar keresztény értelmiséget nevelnek”.

Hasonló utat járt be és sorsunkban is osztozott számos fővárosi és vidéki cserkészközösség, de az eszmét barátainkkal, gyermekeinkkel továbbra is ápoltuk, kirándultunk, táboroztunk, és hittelt vártuk, hogy mint már annyiszor, a cserkészzet főnix módjára újra feltámad hamvából.

És feltámadt! 1988 októberében lelkes öreg cserkészfiúk kockázatot vállalva elhatározták a szövetség újjászervezését és gomba módra nőttek ki a földből a régi és új csapatok. Mivel az iskolák nem fogadták be őket, az egyházközségek vállalták a fenntartó szerepét.

A Hegyvidéken újra éledt a Városmajori 205. Zrínyi, a Felső-Krisztinai 314. Czuczor Gergely, a 426. Protestáns Szeneci Molnár Albert, és megalakult a Farkasréti 436. Fekete István, a Zugligeti 442. Bátori László, a Svábhegyi 443. Szent László a Sashegyi 543. Csaba királyfi és a városmajori 205. fiúcsapat leány ikercsapata az 1926. Szent Erzsébet.

Négyen, régi Szent Róbert rajos cserkésztestvérek a ciszterci cserkésztestvéreléssel vállaltuk és megfelelő őrsvezetőképzés után 1990 tavaszán a Szent Bernát csapatban 230 újoncot avattunk Rövidesen a még állami gimnáziumban is újjászületett a 25. Szent Imre csapat. A két utóbbi csapat állományának régen és ma is mintegy harmada hegyvidéki fiatal. A 25., 205., 442. és a 433. az ország legnagyobb csapatai közé tartoznak.

A hegyvidéki és szentimrevárosi csapatokból nagyon sok vezetőképző, cserkészkerületi és országos szövetségi vezető került és kerül ki jelenleg is.

Fotó: budahegyvidék.hu

két bencés rajvezető Uden Miklós és Dietzl László kivégzésével, egyben számos vezető GULAG-ba való elhurcolásával végződött.

A franciaországi, moissoni jamborin való képmutató, besúgókkal terhelt részvétel után 1948. április 8-án a Cserkészfiúk Szövetségét is betiltották, illetve beolvastották az Úttörőszövetségbe – a cserkészcsapatok e fúziót bojkottálták. A Városmajorban a Zrínyi M. csapat még nyáron a Pilisben táborozott, majd titokban

őrsünkkel beléptünk az Ifjú Turisták Egyesületébe, hivatalos fedőszerv és vasúti kedvezmény érdekében. Az újabb letartóztatásoknak Barlay is áldozatul esett, így számosan a Szegedről száműzött Havass Géza Lucián lelki vezetését követték. A sport átszervezésével a cserkész „eredetű” Bp. Kinizsi terepversenyzői letünk. Az országot járva és a sportverse-

Életkép a hegyvidéki 426. Szeneci Molnár Albert Cserkészcsapat táborozásából

A mezei rendőrség

A külterületek őrzői Budán és Pesten

••• Herédi Attila

Valószínűleg kevesen találkoztak még a mezei rendőrség kifejezéssel. Viszont a mezőőr, vagy még inkább, a csősz szavunk már mindenkinek ismerős lehet. Nos, a mezei rendőrség tulajdonképpen nem más, mint a mezőgazdasági művelés alatt álló, vagy csak egyszerűen nem beépített területek rendészeti feladatait ellátó intézmény. Alapja egy, még a reformkorban hozott törvény (1840. évi IX. tc.), amely korszerűen szabályozta a külterületek rendfenntartási feladatait. A mezei rendőrség a községi (megyei, városi) végrehajtó szervezet részeként alapvetően arra törekedett, hogy az odafigyeléssel megelőzhető káresetek ne történhessenek meg, vagy, ha már megesett a baj, akkor a tulajdonos megfelelő kártérítéshez jusson.

Fővárosunk megszületése előtt Buda és Pest szabad királyi városok is jelentős külterületekkel rendelkeztek, és a törvény rendelkezései szerint meg is alakították saját mezei rendőrségüket, amelyeknek feladatai a helyi topográfiai jellemzők szerint alakultak.

A hegyekkel övezett dunai jobb parton hármas felosztás szerint működtek: a szőlőhegyeket a hegybiztosok, a kiterjedt erdőket a vadászok, míg a foltokban jelentkező budai szántókat, legelőket a kerülők felügyelték. A laposabb Pesten főleg művelt területek és legelők voltak – nagyjából a mai pályaudvaroktól (Nyugati, Keleti) kifelé: Palota, Zugló, Kőbánya és Külső-Ferencváros térségében, sőt, azokon túl is, egészen a mai főváros határáig.

A pesti külterületeken a mezei rendőrséget a *Keresztes Károly* kapitány által csaknem negyedszázadon át vezetett lovas kerülők alkották. Ez a mintegy 20–25 fő volt hivatva az óriási külterületek felett őrködni. Eleinte elsődleges feladatuk valóban a kaszálókban, vetésekben okozott károk megelőzése, az elkövetők megbírságolása volt, de a 19. század közepén a teendők egyre inkább Kőbányára koncentráálódtak.

A pesti homokos lapályból kiemelkedő szőlőhegyek feletti őrködésen kívül sok dolguk akadt az egyre szaporodó ipari létesítmények miatt is: a kőbányák, téglavetők és sörgyárak mind több munkáskezet vonzottak, ami által a „munkahelyi ba-

lesetek” is gyakoribbá váltak erre felé. A ceglédi vasútvonal megnyitásával pedig ekkoriban kezdett „európai hírre vergődni” az itteni sertéskereskedelem is, ami pedig a városi jellegű bűncselekmények elszaporodásához vezetett (tolvajlás, rablások, szerencsejáték). Mindezen esetekben a mezei rendőrségnek kellett eljárnia, hiszen Kőbányán csekély volt az állandó lakosság, így a terület rendészetileg Ferencvárosához volt sorolva. Az itteni szőlőbirtokosok, gyárosok sorozatos kérelmei hatására végül 1864-ben sikerült elérni, hogy a mezei kapitány feladatköre önállósuljon, és Kőbánya központjában legyen állandó állomása.

Keresztes Károly szakértelmével, alapos munkájával, a városi tisztikar és a helyiek által egyaránt nagyra becsült vezető volt, aki 150 évvel ezelőtti halála tulajdonképpen már egy újabb korszakot vetített előre: a gyér lakosságú, vidékies Kőbánya 1873-ban Budapest Székesfőváros tizedik kerületévé lépett elő. A mezei rendőrség, bár sohasem szűnt meg teljesen (egyes

kerületekben ma is létezik ilyen rendészeti ág), Kőbánya esetében lassan beleolvadt a rendőrség kötelékébe. *(Elhangzott a Budapesti História 2021. nov. 3-i előadóján.)*

Fotó: Darabanth Aukciósház Kft.

Keresztes Károly kapitány

Budapest100 a Várnegyedben

Nem ismeretlen Budapest épített öröksége iránt érdeklődők számára a Kortárs Építészeti Központ (KÉK) által évente szervezett Budapest100 rendezvénysorozat. Idén, május 14–15-én a Budai Vár polgárvárosa, a Várnegyed projektjük cél-

Szervezői önkéntesek bevonásával az alábbiakat tervezik: „Megmutatjuk, hogy a Budai Vár polgárvárosa ezernyi történettel és látható történelemmel rendelkező, élő városrész, ahol minden ma még álló ház érdekes. Bemutatjuk az itt élők történeteit a Bécsi kaputól a Dísz térig, a

pontja. Bevesszük a Várat – Budapest100 néven pályázatot hirdettek meg február 6-i jelentkezési határidővel a kerületi lakóközösségek (házak) bevonása céljából.

Tóth Árpád sétánytól a falak mentén kanyargó lépcsőkhöz, és azt is, milyen a modern élet az évszázados falak között. A Vár mindenkié: az egymáshoz illeszkedő házak történelmünk tanúi a 13. századtól a 21. századig. A kövek és az évszázados téglák találkozása a betonnal olyan építészeti örökség, amiről közösen szeretnénk beszélgetni.”

Szervezői korábbi ismerősként tekinthetnek az I. kerületre. Rendszeres városi sétákat szerveztek a Budai Várba, a Vízi-városba, a Várkert bazárba, de meglátogatták már a Rácz Fürdőt és a régi budai Városházát is.

Alagút a Várhegy alatt

Közútjaink kiinduló pontja a 0 pont

••• Víz László

Nem sokkal a Lánchíd-ról alkotott 1836. évi XXVI. törvénycikket követően felmerült a budai Várhegy alatti Alagút építésének gondolata. Az Alagút eszméjét is gróf Széchenyi István nevéhez fűzik. Hitelt érdemlően azonban csak annyit mondhatunk, hogy az ismertett legkorábbi tervekhez képest Széchenyi naplójában az első Alagútra vonatkozó feljegyzést 1842. április 24-én találjuk. Valóban, Széchenyi nélkül nincs Lánchíd és nincs Alagút sem. Nagy országformáló, nemzetűjító tervei között szerepel, amint erről William Tierney Clarkhoz írt levelének részlete tanúskodik: „A budai alagutat illetőleg számos ülésünk volt. Két párt áll szemben egymással. Az egyik párt, élén néhány budaival, a dolog műszaki kivitelezését hazánkfia kezébe kívánna letenni, míg jómagam, az ügy Ön általi irányítását kívánjuk. (...) Ha az a boldogság jutna osztályrészemül, hogy megláthatnám a hidat, az alagutat befejezve, és a csinos nyilvános parknak kiképzett szigetet, és ezeken kívül még néhány vasútvonalat, melyek Magyarországot lakhatóvá, vagyis jobban mondva »értelmes« or-

Az Alagút
Duna felőli bejárata
1930 körül

Fotó: Zempléni Múzeum/Képeslapgyűjtemény

magyar országutak kiinduló pontja, 0 km állította a Hungária Automobil Club 1932.

A második világháború során sérült, majd lebontott emlékmű helyére 1953-ban Molnár László mészkből faragott munkás szobra, majd 1975-ben Borsos Miklós szobra került. Utóbbi 80 centiméter magas kő talapzatán 3 méteres márványból faragott plasztikus nulla jelzi az ország közútjainak kiinduló pontját (0 KM).

Az Alagút keleti kapuja 1955 óta a hivatalos jegyzékben műemlék megjelöléssel szerepel. A kapuzaton lévő műemlék táblán az alábbiakat olvashatjuk: „MŰEMLEK ÉPÜLT CLARK ÁDÁM TERVEI SZERINT 1853 1857 FŐVÁROSI TANÁCS VB. 1954.”

Megjegyzendő, hogy a műemlékekre vonatkozó táblák elhelyezése a mindenkori műemlékvédelmi hatóság feladata. Korára jellemzően a feliratot a helyi állami faladatokat ellátó tanács helyezte el. A tábla szövegét illetően ismereteink birtokában helyesebb lenne az Ürményi József-re is utaló tábla, Clark tevékenységét illetően pedig csak az építésre vonatkozó felirat indokolt. Ez annál is inkább célszerű, mert a műemléki védetség csak a kapuzatra terjed ki, magára az alagútra nem. Megoldást jelentene a Várhegy alatti teljes Alagút védetségének ügyét felvetni, mely esetben Clark Ádám tényleges tervezői és kivitelezői irányító részvétele a munkákban egyértelműen megfogalmazható lenne. Hasonlóképpen, amint sírfeliratán is olvasható: „A LÁNCHÍD ÉS AZ ALAGÚT ÉPÍTŐJE”.

Fotó: Dr. Radnai Lóránt – A Lánchíd, 1961, 22 p.

szággá tennék, ha mindezeket az Ön szíves közreműködésével megkaphatnám, valóban más óhajom nem volna.”

Az 1845-ben létrehozott Alagút társaság az első előkészítője volt a később megvalósult műnek. 1847-ben már napvilágot látott a Clark-féle terv, az egyiptomi lótosz fejezetes páros oszlopokkal díszes portikus, monumentális és reprezentatív hangsúlyt adva a Várhegyet áttörő létesítménynek.

1852-ben az egykori alnádor, a koronaőr Ürményi József konzervatív főnemes és politikus – egyben Széchenyi híve és művének folytatója – 300 000 forint tőkével részvénytársaságot alapít. Az Alagút tervezésével Adam Clarkot bízzák meg. A Lánchíd

Clark Ádám
első terve
az Alagút
Duna felőli
bejáratára

Fotó: Fortepan/Úrbán Tamás

A készülő 0 kilométer
Borsos Miklós
műtermében

Száz éve történt, Budán

Városmajori Szabadtéri Színpad

••• Földváry Gergely

Már az 1780-as években különféle mulatságokat rendeztek a városmajori parkban, miután

II. József rendeletére ekkor vált a terület a főváros első közpark-jává. Az első mutatványosok az 1800-as évek elején jelentek és számos bódé felépülésével igazi fénykorát élte a híres vurstli is. A park mai formája az 1900-as évek elején kezdett kialakulni, amikor megépült az első komolyabb játszótér, majd 1922. július 30-án megnyitott a szabadtéri Park mozi, ami a Városmajori Szabadtéri Színpad elődjének tekinthető.

A Park mozi megnyitóján számos előkelőség jelent meg, amit az újságok előszeretettel meg is írtak. A *Világ* nevezetű újság 1922. augusztus 3-i számában, például így fogalmazott: „Fényesen sikerült bemutatót tartott tegnap a városmajori Park-Mozi. Az előkelő közönség soraiban ott láttuk József főherceget, Augusztia főhercegasszonyt, Zsófia főhercegnőt, a művészvilág színét javát, kik mind, kivétel nélkül úgy a második igazi kertmozi gyönyörű berendezését, mint a kiváló műsort illetőleg legnagyobb tetszésüknek adtak kifejezést.”

A filmszínház Révész Artúr tervei szerint épült fel – rendkívüli gyorsasággal – alig pár hét alatt. A mozit bátyaszerű cementfalak vették körül és az nézőtéren páholsorokat és kerti székeket helyeztek el a szabadban. Ekkor még nem volt befedve se a színpad, se a nézőtér, legalább is nem mesterségesen, mivel a *Színházi Élet* úgy fogalmazott, hogy „A Parkmozi nincs egészen szabad ég alatt, sőt alig lehet látni valamit a gyönyörű, csillagos budai égbolttól, mert a városmajorpark évszázados dús lombátrai, melyek körül veszik a Parkmozit, teljesen beborítják és eltakarják azt, valóságos élőzöld mennyezetet alkotva fölötte.”

Maga a színpad 1935-ben épült fel, és innentől már városmajori szabadtéri színpadnak is többször nevezik az újságok. A

Foto: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Nemzeti Újság 1935. július 10-i számában írta: „Szerencsés elgondolást valósított meg Budapest székesfőváros Népművelési Bizottsága, amely a budai lakosok régi óhajának tett eleget, amikor az új városmajori plébániatemplom mögött, a városmajori park árnyas sétányának erre a célra rendkívül alkalmas területén, hangversenyek és színelőadások rendezésére szabadtéri színpadot emelt és ezzel az újszerű művészi intézménnyel megajándékozta most a derék budaiaikat is.”

A színpadon különböző rendezvények voltak, de leginkább filmvetítés volt itt a második világháborúig. Később a kommunista hatalomátvételt követően államosították, és a XII. kerületi Tanács kezelésébe került. Hivatalosan 1950-től működött a ma is ismert Városmajori Szabadtéri Színpad néven, ahol különböző tematikájú műsoros esteket rendeztek.

A nézőteret, valamint a színpadot az 1950-es évek elején kibővítették, így már

1250 embert tudott fogadni, míg a színpadon komolyabb előadások tartását is meg lehetett valósítani. Itt elsősorban gyermekprogramokat és ismeretterjesztő előadásokat, de színházi és balett esteket, vidám politikai kabarékat is láthattott a közönség. Az 1960-as évektől lecserélték a kerti székeket, és a parkokból jól ismert, sokkal hosszabb padokat raktak le a nézőknek. A rekonstrukciónak köszönhetően 1965-ben új öltözők épültek, valamint elkészült az igazgatóság épülete is. Néhány éven keresztül, 1987–1991 között ismét kertmoziként működött a Városmajori Szabadtéri Színpad, majd 1990. március 1-jén felvette a Szabad Tér Színház nevet. Az 1990-es évek második felétől ismét számos színpadi produkció valósult meg, és azóta is töretlenül vannak itt fellépések és előadások. A színpad és a nézőtér felé 2010 tavaszán hatalmas esővédő tetőt építettek, ekkor alakult ki a ma is ismert Városmajori Szabadtéri Színpad.

Hangverseny a Városmajori Szabadtéri Színpadon (1970)

Foto: Fortepan/Kotnyek Antal

A Veszprémi Petőfi Színház a Városmajorban adja elő a Szentivánéji álmot

Idén a százéves évforduló kapcsán számos kiállítás, program és rendezvény várja a látogatókat a Szabadtéri Színpadnál.

Impozáns torony, új harang

Budahegyvidéki Református Egyházközség

•••• Millisits Máté

Budapest-Budahegyvidéki Református Egyházközség körzete a XII. kerületi Németvölgynek hívott városrészt, valamint a Sas-hegy és a Németvölgyi-árok tágabb környezetét foglalja magába. Előbb magánházaknál az 1920-as években az itt élő reformátusok számára, majd az 1930-as évek elejétől a Márvány utcai iskolában tartottak istentiszteletet.

A Budahegyvidéki Református Missziói Egyházközség a Budapest-Budai Református Egyházközségből kiválva 1932. január 1-jén alakult meg, majd három évvel később 1935-ben lett anyaegyházközség. Az egyházközség 1935 tavaszán vásá-

rolta meg a Gaál (ma Beethoven) utca és a Böszörményi út sarkán álló, csődbe jutott Claridge étterem épületét. Az átalakítás után, 1935. május 5-én Ravasz László püspök szentelte fel az imaházat.

Az imaházzal szemközti telken akart templomot emelni 1936-ban az egyházközség, azonban ez nem valósult meg. Budapest székesfőváros 1942-ben a közeli Csörsz utca és Jagello út által határolt területet 99 évre templomépítés céljára átadta, azzal a feltétellel, hogy az építkezést pár éven belül elkezdik. A második világháború nehézségei alatt az egyházközség erre képtelennek bizonyult, végül a főváros – szerződészegésre hivatkozva – 1948-ban visszavette az építési telket. Nyíri Mária építész és Fekete György belsőépítész tervei alapján 1995–1996-ban jelentősen átépítették az imaházat, amely szakrális jelentést hordozó építészeti elemekkel gazdagodott. A bejárati kapu fölél hegyes gúla formájú harangtoronyt emeltek, ide helyezték az addig a kertben alacsony vaslárványon függő harangot, amelyet Szlezák László öntött 1949-ben. A belsőtér korábban 200 fős imaterme 400 sze-

Fotók: Thany Károly

A harang egyik oldalán van a zászlós Isten Bárány szimbólum

Szabó Lajos építész és Horváth Gyula belsőépítész tervei alapján. Az eddigi-

nél magasabb, a városképben is meghatározóbb harangtorony építése – a régi szerkezet elbontása után – 2020 januárja végén kezdődött el. Tornya záró elemének felhelyezése 2020. július 29-én történt meg. A harangtoronyba a régi harang mellé helyezték el az új, 115 kg tömegű, 57 centiméter alsó átmérővel rendelkező harangot, amelyet Örbottyánban Gombos Miklós és fia, Gombos Ferenc készített el. Az új harang felirata: „LÉGY HÍV MIND HALÁLIG/ ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÖNTETTE/ SZÉKELY ISTVÁN ÉS CSALÁDJA/ AZ ÚR 2020. ÉVÉBEN”. A harangpalást másik oldalán a zászlós Isten Bárány szimbólum látható.

A torony záró elemének beemelése

Várbarátok Köre

Online az alábbiakról szerezhetünk tudomást a Várbarátok Köre egyesület céljairól: „A budai Várnegyed hagyományainak ápolása, múltjának, jelenének és jövőjének bemutatása, megismertetése a nagyközönséggel, kiemelten az I. kerület lakosságával.”

A 2021-ben már 55 éves múltta visszatekintő civil szervezet – sok budapesti egyesülethez hasonlóan – a járvány miatt takaréklángon működött. Novemberi programjaként Földesdy Gabriella kritikus, színháztörténész tar-

tott előadást gróf Bánffy Miklósról, az emberről és művésről. December 8-án a Little Litea Könyvesboltban (Hess András tér 3. – Vörös Sün-ház) tartották meg tisztújító közgyűlésüket, ahol

elnöknek Nyakas Szilárdot választották. Az egyesületük tagjai már 2022 januárjában szakmai vezetéssel a budavári Szent István termet tekintették meg, majd februárban szintén a Liteában dr. Császtvay Tünde irodalomtörténész Tormay Cécile, és a többiek – Konzervatív nők a két háború között című előadását hallgatták meg.

Fotó: Patai Katalin

Várbarátok karácsonya 2017-ben a budai Várban

Nádori kriptá Budán

175 éve halt meg József nádor

•••• gábrriel

Firenzében, 1776. március 9-én született és 175 éve Budán, 1847. január 13-án halt meg a kortársai által is „legmagyarabb Habsburgnak” tartott *Habsburg József Antal János* (*Erzherzog Joseph Anton Johann Baptist von Österreich*) osztrák főherceg, I. Ferenc magyar király öccse. A pozsonyi országgyűlésen megválasztva 1796-tól haláláig Magyarország nádora, mint ilyen a magyar király helyettese volt. Az osztrák uralkodók által szerzett/meghódított területeken a Habsburgokat nem igazán kedvelték, mi magyarok is csak egyetlen kivételt ismerünk, a *József nádorként* ismert Habsburgot.

Fotó: MNM/wikimédia

József nádor 1846-ban – Barabás Miklós festménye

A szovjet megszállás időszaka alatt a magyar történelem jelentős alakjai közül József nádor kikerült, emlékét főként Budapest egyik közterén 1860-ban emelt szobra őrizte – e tér nevét 1938-ban változtatták József nádor térre. Napjaink történelemkutatásaiból már jól ismert, hogy több mint fél évszázados nádori tevékenysége során rendkívül sokat tett a birodalmi érdekeknek a magyar érdekekkel történő összehangolásáért. Megtanult magyarul, támogatta országunk gazdasági és kulturális fejlődését, jó részt tevékenységének köszönhetően Pest és Buda poros vidéki kisvárosokból a reformkor végére a Magyar Királyság gazdasági, kulturális és részben politikai központjává vált. A bécsi udvarban meg is vádolták azzal, hogy magyar király akar lenni.

A Vártemplom, az 1769-ben befejezett Szent Zsigmond kápolna igen rövid ideig használt kriptájában temettette el korán elhunyt két gyermekét, majd császári engedély birtokában azt 1838-ban családi sírboltjává alakította. Megsérült az 1849-es budai ostrom során a nádori kriptá is, helyreállítását *Pollack Mihály* építész fia, *Pollack Ágost* irányította. Sértetlenül átvészelte Buda 1945-ös ostromát, a háború után zárva volt a nagyközönség számára. De nem a sírrablók előtt, akik a kriptát 1966-tól többször feltörték és kirabolták. A budavári ásatásokból is jól ismert *Zolnay László* régész helyszíni szemléje őrizte meg az utókor számára a sírrablók barbár tevékenysége után tapasztaltakat, akik még a holttesteket is megcsonkították. Csak 1973-ban falaztatta be a kriptát a Magyar Nemzeti Galéria, a rendőri nyomozások eredménytelenül zárultak. 1985 és 1987 között restaurálták a kriptát, az 1987. október 2-án tartott ünnepélyes megnyitáson József nádor 11 leszármazottja is részt vett. Ettől kezdve napjainkig a nádori kriptá Magyar Nemzeti Galéria megtekinthető része.

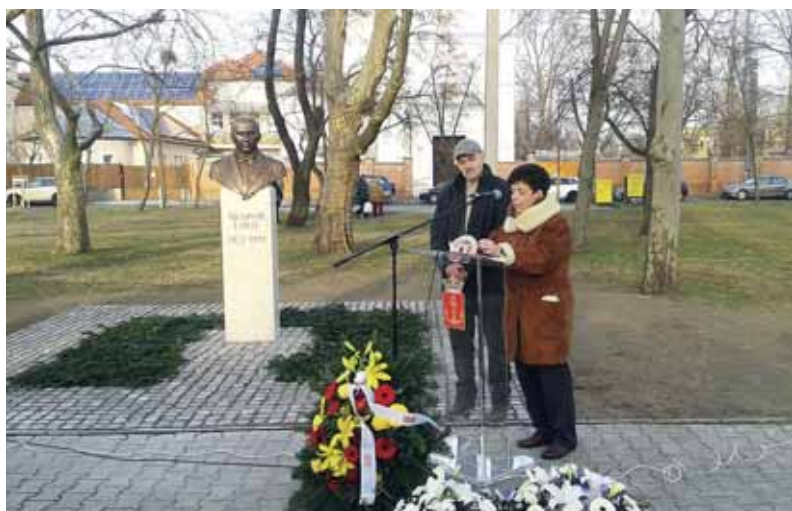

Fotó: wikimédia

A nádori kriptát 1985 és 1987 között restaurálták

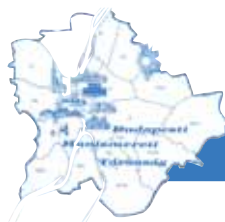
Szoboravatás Újpesten

Január 27-én avatta fel az Aschner Lipót téren Újpest önkormányzata a *Tóth Dávid* szobrász által készített Aschner Lipót mellszobrot a kultúra napja alkalmából. A 150 éve, 1872. január 27-én született topmenedzser a Tungstram márkanév Egyesült Izzót világszínvonalú gyárrá fejlesztette, az Újpesti Torna Egylet elnöke és legnagyobb mecénása volt. Köztéri mellszobrának ünnepélyes leleplezésekor *Déri Tibor* polgármester és *Rojkó Annamária* szerkesztő méltatta a kiváló üzletember életútját.

Fotó: BHT

Aschner Lipót mellszobrának avatásakor Rojkó Annamária és tőle balra Tóth Dávid szobrász

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Egyesületünk Elnöksége ülést február 23-án székhelyén, az újpesti Neogrady László Helytörténeti Gyűjteményben tartottuk. Elsőként a Társaság titkára adott tájékoztatást a Budapesti História első félévi előadástjeiről – ezek szervezését, megvalósítását Róbert Péter, Heilauf Zsuzsanna és Gábrriel Tibor intézte. Ismertette a Városunk helytörténeti magazin és a Budapesti Helytörténeti Portál helyzetét, működését. Bejelentette, hogy az Ellenőrző és Számviteli Bizottság február 17-én tartotta meg ülést, a járvány által fertőzött elnöke (Fericán Kálmán) helyett erre a napra Szöllősy Marianne elnökségi tagot kérték fel a bizottság megbízott harmadik tagjának.

Az Ellenőrző és Számviteli Bizottság elnöke képviseletében Oláh Albert, a bizottság tagja számolt be a Társaság 2021. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzé-

sének tapasztalatairól. Megállapították az egyesület székhelyén tartott februári ellenőrzésük során, hogy 2021-ben a Társa-

Fotó: Oláh Albert

Az Elnökség ülése február 23-án

ság az Alapszabályában rögzített feltételeknek, valamint a közhasznú szervezetekre előírt szabályoknak megfelelően működött. A nyilvántartások, az adminisztráció, a pénzügyek kezelése szín-

vonasan lett ellátva, és a Társaság nyereséges évet is zárt.

Közyűlésünk előkészítéseként a Társaság titkárának írásbeli előterjesztései alapján tárgyaltak a 2021. évi egyesületi beszámolóról és 2022. évi terveikről. Utóbbi kapcsán több javaslat hangzott el a 2023. évben Budapestre tervezett Országos Honismereti Akadémia 2022. évi előkészítése kapcsán.

Elhangzott, hogy a 2023. évi 150 éves fővárosi jubileumról (Budapest létrehozása) megemlékezve a Budapesti Történeti Múzeum 500 négyzetméteres területen időszaki kiállítást tervez, melyben a kerületi önkormányzatok által fenntartott helytörténeti gyűjtemények/múzeumok közreműködésére is számít. Végetűl elhangzott, hogy a Társaság 10 éves tagsági emlékérméjét Bartos

Mihály, dr. Sárközy Péterné és Sturcz Zoltánné veheti majd át a közgyűlésen, a Honismereti Szövetség kitűntetéseire pedig az alábbiakat fogják felterjeszteni: Bél Mátyás Notitia Hungariae Emlékplakettre dr. Róbert Péter, Honismereti Munkáért Emlékplakettre Beóthy Mária, Rojkó Annamária és Sándor Tibor.

Budapesti História

A Budapesti Honismereti Társaság és Budapest Főváros Levéltára Budapesti História című előadást-sorozatát – az aktuális járványügyi szabályok betartásával – minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XIII. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Április 6., szerda

• *Bor, kocsmák, fogadók Pest-Budán és Óbudán*

Előadó: dr. Simon Katalin főlevéltáros

• *Parragh Gábor, a magyar bor „napszámosa”*

Előadó: Hídvégi Violetta főlevéltáros

Előadásuk után megtekintjük a *Bor – mindenkor! Szőlő és borkultúra a fővárosban a 17. század végétől napjainkig* című időszaki kiállítást a levéltári tárlat kurátora, dr. Simon Katalin vezetésével.

Május 4., szerda

• *Ásatás a Budai Irgalmasrendi Kórház udvarán*

Előadó: Bencze Zoltán régész

• *A székesfőváros értékpapír-kibocsátása 1897 és 1946 között*

Előadó: Garami Erika főlevéltáros

Június 1., szerda

• *Utcanevek, utcánév változások a 20. századi Budapesten: hatalmi szándékok és érzelmi kötődések*

Előadó: dr. habil Szívós Erika egyetemi docens

• *A két világháború közti székesfővárosi templomépítésekről*

Előadó: Millisits Máté művészettörténész

Gratulálunk

A Város és Faluvédők Szövetsége (Hungaria Nostra) 2021. június 18-án, az ELTE Egyetemi Könyvtárban tartott Podmaniczky-napján Sándor Tibornak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye vezetőjének, a Városunk Szerkesztőbizottsága tagjának Budapest építészeti öröksége ápolásáért, a város-történeti dokumentumok és ismeretek megosztása terén kifejtett tevékenységéért Podmaniczky-díj kitüntetés adományozott. Kitüntetését még az azóta elhunyt Ráday Mihály, a Budapesti Városvédő Egyesület örökös tiszteletbeli elnöke, Budapest díszpolgára adhatta át.

Az Újpesti Városvédő Egyesület 2022. március 5-i közgyűlésén az újpesti Polgár Centrumban Oláh Albert, a Budapesti Honismereti Társaság Ellenőrző és Számviteli Bizottsága tagja Arany Horgony díj kitüntetését kapott. Az egyesületi kitüntetését Szöllősy Marianne, az Újpesti Városvédő Egyesület elnöke adta át.

Fotó: BHT

Sándor Tibor

Művelődésről és helytörténetről

Konferencia a százötven éve született Kispesten

••• Pápai Tamás László

Művelődés és helytörténet – a lokalitás szerepe a XXI. században címmel október 7-én három részre osztott konferenciát rendeztek a XIX. kerületi KMO Művelődési Központ és Könyvtár szervezésében és épületében. A programot nagyszámú közönség hallgatta végig, a KMO színházterme teljesen megtelt. Az apropót a település 150 évvel ezelőtti önállósodása adta. Ennek megfelelően *Gajda Péter* polgármester és *Gábor Ilona*, a KMO igazgatójának köszöntője, valamint *Hiller István* országgyűlési képviselő megnyitója után az első szekcióban időrendi sorrendben hangzottak el történeti előadások.

A dél-pesti települések kialakulásáról és fejlődéséről *Holló Szilvia Andrea* történész-muzeológus, a második világháború előtti település kulturális színtereit (vendéglő, színház, mozi) *Siklós Zsuzsanna*, történész, gyűjteményvezető mutatta be. Az 1950 előtti blokkot a Pestszentlőrincen található Kispesti Textilgyár 1940-es évekbeli munkásjelölti intézményeiről szóló beszámoló zárta *Pápai Tamás László* történész előadásában.

A második – 1950 utáni – rész heterogénebb volt. *Várhalmi András*, a Csili Művelődési Központ nyugalmazott igazgatója vázolta a művelődési házak szerepét és útkeresését az 20. század második felében, *Gönczi Ambrus* történész a Kispesttel szomszédos József Attila-lakótelepnek – és elődjének, a Mária Valéria-telepnek – a történetét mutatta be. Közel száz évre tágitotta a kereteket, és mutatta be Kispest képzőművészeti életét a századfordulótól kezdve *Mohay Orsolya* művészettörténész.

Fotó: KMO

Ünnepi konferencia a KMO-ban

A harmadik szekció a jelenről – és a közelmúlt járvánnyal terhelt időszakáról – szólt. *D. Udvary Ildikó* múzeumigazgató a közösségi média és a digitális fejlődés közgyűjteményekre gyakorolt hatásáról írt dolgozatát – melyet *Skaper Brigitta* muzeológus olvasott fel – a gyakorlatban is jól szemléltette *Mayer Andél* múzeumpedagógus pazar prezentációval megtámogatott előadása. Ebben azokat az ötleteit mutatta be, amelyekkel megoldotta, hogy a pandémia idején is működhessen múzeumpedagógia a XVIII. kerületben. Az előadássorozatot *Kocsisné Burkus Vénusz* informatikus könyvtáros zárta, aki szintén arról beszélt, hogy miként tudták a könyvtárban áthidalni az elmúlt időszak nehézségeit.

Orosházán, 1964. március 12-én született *Verrasztó Gábor* helytörténész, író, újságíró, aki egész életét kerekesszékbe kényszerülve élte meg, igen gyenge csontszerkezete miatt.

Édesapja is író, édesanyja fafaragó volt. A békéscsabai Sebes György Kereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskolában 1982-ben érettségizett. Az orosházi Vas-Műanyag Ipari Szövetkezet anyagkönyvelőjeként kezdett dolgozni. Megjelentek versei és első helytörténeti témájú könyve. 1991-ben felköltözik Budapest II. kerületébe – mintegy 28 éven át lakik ott. Szabadúszó újságíróként publikál, 1993-ban elvégzi a MÜOSZ Bálint György Újságíró Akadémi-

In memoriam

Verrasztó Gábor (1964–2022)

áját. 1994 és 2007 között főállású újságíró a *Zsaru Magazin*nál, majd a *Mister Magazin*nál. 2008-tól a *Budai Polgár*, 2015-től a *Hegyvidék* kerületi lapok külsős munkatársa.

Közben Buda történeteinek egyik legjobb ismerőjévé és ismertetőjévé vált. Tolószékében is rendszeresen vezetett helytörténeti sétákat. 1991 és 2020 között közel harminc könyve jelent meg a Napkút Kiadónál, jórészt budai történeteket, emberi sorsokat bemutatva.

Rendszeresen publikált a *Városunk*ban is, előadott a Budapesti Históriaikon. A Budapesti Honismereti Társaság felterjesztésére 2017-ben a Honismereti Szövetség Honismereti Munkáért Emléklapot adományozta számára. Még ebben az évben a Város és Faluvédők Szövetsége Podmaniczky-díjjal, a II. kerület önkormányzata II. kerületért emlékéremmel tüntette ki. 2019-ben Kardoskútra kénytelen költözni, itt írta utolsó budai történeteit. 2022. február 7-én megdöbbentő hírtelenséggel távozott közülünk. Szülővárosában, az orosházi alvégi temetőben, február 18-án kísérték utolsó útjára. Nyugodjál békében, emlékedet kegyelettel őrizzük.

1956-ról napjainkban

Az újabb kutatások eredményei

Országházunk Főrendiházi üléstermében október 20-án *1956-ról hatvanöt esztendő múltán* címmel konferencia keretében emlékezett meg a VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, az Országgyűlés Hivatala, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Szabadságharcosokért Közalapítvány az 1956-os forradalomról és szabadságharcról.

Délélőtti ülészsaka levezető elnöke, Szakály Sándor hangsúlyozta, hogy „Volt egy tiszta, becsületes forradalom!” 1956-ban. Első előadóként az ’56-os forradalomban a fiatalság szerepét is bemutatta Rácz János. A KSH 1957-es adatai szerint az elhunytak 90 százaléka a nehézipar területén dolgozott, 58 százalékuk fizikai munkás, életkorukat tekintve 50 százaléka 30 év alatti volt. Nagy Imre miniszterelnök 1945–1956 közti gondolkodásmódját vázolta M. Kiss Sándor. Őt Szovjetunió háborúja Magyarország ellen témakörével Horváth Miklós követte. Ausztria semlegességének kinyilvánítása után, 1955 végétől 1957. május 27-ig a szovjet csapatok jogalap nélkül voltak hazánkban. 1956 nyarán elkészítették a „Hullám” nevű orosz karhatalmi tervet lázadás esetére, a magyarországi kommunista kollaboránsok segítése céljából. Már október 24-én hajnalban meg is érkeztek a szovjet harckocsik Budapestre. A vidék forradalmáról adott elő Földváryné Kiss Réka – a debreceni sortűz volt az első, október 23-án. Több mint 70 ember kivégzése követte a vidékiek felkelését. „A párt hadserege. A BM-be oltott ÁVH” történetét Kiss Dávid ismertette. A 40 000 fős állományt

Fotó: BHT

A délélőtti ülészsaka levezető elnöke Szakály Sándor, a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója volt

civil. Utóbbiak átlagéletkora 30 év, a legidősebb 60 éves, a legfiatalabb 13 éves, többségük fizikai munkás volt. A sebesültek száma 170–200 közöttire tehető. A sortűz kapcsán ’56 után felelősségre vonás nem történt! A munkástanácsokról Galambos István, a külföldi visszhangról Farkas Judit Antónia, végül a forradalom 1989-es megítéléséről Székér Nóra adott elő.

kompromittáló iratokat, anyakönyvvezetéseket, halotti bizonyítványokat – amíg a szovjet források nem hozzáférhetőek... A lehetséges áldozatok száma 181 főre tehető. Bizonyított 4 hivatásos áldozat (1 kormányőr, 3 rendőr), 88

Óbudai Múzeum

Vezető: Visket Zoltán,
tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K–V: 10–18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne,
tel.: 370-0652,
cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48.,
nyitva: K–P: 10–18, Szo: 10–14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 369-3688,
1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V–Cs: 14–18, P: 10–14 óra

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus,
tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K–P: 12–18, Szo: 10–14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K–Sz: 10–14, Cs: 14–18, Szo.: 9–13 óra.
Kutatói nap – P: 9–13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938,
cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K, Cs, Szo: 14–18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,
cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45–47.,
nyitva: H–P: 10–19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze–V: 10–18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K–Cs: 11–17, P: 9–16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepeskft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kiss Emőke Hajnalka,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K–P: 10–16, Sze: 12–18,
Cs, Szo: 10–14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Mb. vezető: Müller Ildikó,
tel.: 604-8342,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H–Cs: 9–16, P: 9–14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,
cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K–V: 14–18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilauf Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116–118.
nyitva: Cs–P: 10–18,
Szo: 14–18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklósz Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K–P: 14–18 óra,
páros heteken Szo: 10–14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvarny Ildikó,
tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: K–Szo: 10–18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747,
cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze: 8–14.30, P: 14–18,
Szo: 9–13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóter

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó,
tel.: 06-20-237-1920,
cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278.,
nyitva: K–Cs: 9–12, Szo: 15–18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény vezető: Geiger Tamás, tel.: 287-3057,
cím: 1238 Bp., Sztizás u. 105.,
nyitva: Sze–P: 10-17 óra.

Egy csepp történelem

Víz a Hegyvidéken

•••• Földváry Gergely

Most áprilisban fog megnyílni a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény új időszaki kiállítása „Víz a Hegyvidéken – Egy csepp történelem” címmel. Habár a Hegyvidék az egyetlen olyan budai kerület, amelynek nincs Duna-parti része, mégis a XII. kerület életében mindig fontos szerepet játszott a víz.

A forrásokban gazdag Hegyvidék már a középkor óta biztosította a budai vár vízellátását, miután a Város-kút – régebbi nevén Doktor-kút vagy Nádor-kút – vizét fa, agyag és kő csöveken Mátyás király

Emellett még számos kisebb-nagyobb forrás működött itt, mint a Sváb-forrás, az Orbán-forrás, az Ágnes-kút, a Hangya-forrás, a Szarvas-kút, a Béla király kútja, a Darázs-forrás, valamint a Zugligetben az egykor igen bővizű Disznófó-forrás is, amit korábban Mátyás csurgójának hívtak. Ezek jelentős része az idők folyamán már elapadt, vagy városrendezési munkálatok következtében vizük megszökött.

Annak ellenére, hogy számos forrás volt a Hegyvidéken a vízhálózat nagyon sokáig nem épült ki, így olyan is előfordult, hogy hatalmas vízhiány alakult ki a hegyen. Az *Ujság* című hírlap 1913 nyarán „Vízhiány a Svábhegyen” címmel közölt cikket, amiben úgy fogalmazott, hogy: „A svábhegyi nyaralók között nagy az ijedelem. Amióta az abnormális meleg időjárás tart, a víz mindinkább gyéren csöppent és immár ott tartanak, hogy aki teheti, kénytelen ivóvíz helyett nemcsak ásványvizet inni, de egyszersmind ásványvízzel mosakodni is. Akik pedig fürödni akarnak, a Dunáról szekéren hozzák fel a hegyre a vizet.”

Számtalanszor panaszkodott Jókai Mór is a rossz vízellátásra, ami csak az 1920-as évek második felétől oldódott

meg. A víz nem csak a kerület, de egész Kárpát-medence egyik legfontosabb természeti értéke, melynek megbecsülése és értő felhasználása manapság és az elkövetkező generációk számára is az egyik legfontosabb feladat. A kiállítással szeret-

Svábhegyi fürdő a 30-as években

nénk felhívni a figyelmet a víz felbecsülhetetlen értékére, rámutatva arra, hogy fontos szerepet tölt és töltött be ünnepi alkalmakon, hétköznapiakon egyaránt. Tárlatunk a múltbéli vízhasznosítás módszerein és technikáin keresztül fogja bemutatni ezt a csodálatos természeti kincset, amely az energia, az egészség és sok más, az ember számára elengedhetetlen érték forrása: bemutatásra kerülnek a hegyvidéki kutak és források, de a régi Dunavíz-árusok, a jégszállítás, a fürdés kultúra, a vízművek, és a Svábhegyi víztorony története is helyet kap a táblákon. Ismertetjük a víz szerepét a tisztálkodásban és a vendéglátásban is. A tárlat nem titkolt célja továbbá, hogy a különböző társadalmi, kulturális és történelmi aspektusokat bemutatva fel is hívja a fiatalabb generációk figyelmét a jövő kihívásaira.

Fotók: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

idejében a budai várba vezették. Kútháza helyreállítva ma is látható a fogaskerekű vasút Városkút megállójának közelében.

Mátyás király idején a budai Várat látta el vízzel a Városkút

Julianus megemlékezés

•••• Preamajer Mária

Örömmel számolunk be arról, hogy a Hilton Budapest 2020. évi felújítását, valamint a járványhelyzet enyhülését követően a Lánchíd Kör hagyományaihoz híven ismét megtarthatta Julianus rendezvényét a Hilton Budapest szállodában, amelynek Dominikánus udvarán Julianus emlékszobra áll. A szálloda immár szintén hagyományos együttműködéséért köszönetünket fejezzük ki.

A január 29-én megtartott megemlékezés előadója *Vásáry István* turkológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt, aki *Julianus magyarjainak sorsa a 13–16. században* című, nagy érdeklődést kiváltó előadásában korabeli latin és orosz nyelvű

források bevonásával mutatta be a keleten maradt és Julianus által megtalált magyar népcsoportnak a mongol hódítás utáni történetét.

Az előadás után *Bendefy István* tagtársunk bemutatta édesapja, *Bendefy László* hetven évvel korábban megjelent könyvének *Julianusz levelei a pápai levéltárban* címmel átdolgozott kiadását. (Bendefy László Julianus útjáról szóló első könyvének jogvédelmét ajánlotta fel a Julianus-szobor felállításához.) Kötete új kiadása 2018-ban pályázat keretében a Földművelésügyi Minisztérium és a Hungarikum Bizottság támogatásával valósult meg, bolti forgalmazásba nem került. Bendefy István az új kiadás számos példányával ajándékozta meg az emlékelőadás résztvevőit.

A rendezvényt követően a Julianus-szobornál *Gergely Attila*, a Lánchíd Kör elnöke idézte fel Julianus jelentésének sorsát a magyar történetírás évszázadaiban.

Fotó: Lánchíd Kör

Gergely Attila elnök a Julianus-szobor előtt

Nemzetünk levéltára

Száz éve hunyt el tervezője, Pecz Samu

••• Millisits Máté

A 18. században létrehozott Nemzeti Levéltár csak a 20. század elején kapott végleges otthonot a Bécsi kapu tér északi részén. Az Országos Levéltár épületét Pecz Samu (1854–1922), a magyar neogótikus építészet mestere tervezte 1911-ben, a középkori építészet várait megidéző alkotásként.

Pesti evangélikus családban, 1854. március 1-jén született Pecz Samu. Építészeti tanulmányait előbb a pesti, majd 1873-tól a stuttgarti, illetve a bécsi műegyetemen folytatta. A magyar fővárosba történő vis-

zatérését követően a budavári Nagyboldogasszony-plébániatemplom (ez a Mátyás-templom) felújítását tervező Schulek Frigyes építész irodájában kapott állást, később más jelentős építészettel, köztük Hauszmann Alajossal is dolgozott együtt. Első ismert munkája a nádasdladányi plébániatemplom tervezése volt, amelyet később több jelentős neogótikus stílusú templom tervezése követett. A budapesti József Nándor Műegyetem középítészeti és középkori tanszékein oktatott.

Pecz Samu gazdag életműve záró alkotása a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának

szeti alkotásokkal történő gazdagítását már nem láthatta.

A történelmi Magyarország városainak címerével díszített üvegablakok Róth Miksa (1865–1944) munkái, valamint a falak és a mennyezetek ornamentális díszítéseinek terve is. A történelmi témájú szekkkókat (secco – olasz, jelentése szárazon) 1925–1929 között

Pecz Samu szobra a Szilágyi Dezső téren

Foto: wikipedia/Thaler Tamás

Foto: Zempléni Múzeum/Képeslapgyűjtemény

Korabeli képeslap a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltáráról

Dudits Andor (1866–1944) festőművész készítette.

Döntő szerepe volt a belső térben megjelenített művészeti programban

Klebelsberg Kunó (1875–1932) vallás- és közoktatásügyi miniszternek, akivel kapcsolatos emlékeit Róth Miksa ezekkel a szavakkal foglalta össze: „Az Országos Levéltárnak belső díszítése Klebelsberg Kunó grófnak szívügye volt. Annak munkálatait, nagy történelmi tudásával, művészettörténeti tájékozottságával és finom művészi érzékével ő maga irányította. Ő, a renaissance-korabeli nagy mecénásokhoz hasonlóan, a művészeknek művük megalkotásához nemcsak az anyagi eszközöket bocsátotta rendelkezésre, hanem maga is a művészekkel együtt szinte átélte a mű keletkezésének minden fázisát.”

A levéltár az 1944–1945-ös ostrom idején igen erős sérüléseket szenvedett, elsősorban az oldalszárnyakon és a középben lévő kutatóteremnél, de károsodott a budai városképet meghatározó tornya is. Helyreállítás helyett 1945 szeptemberében robbantással távolították el az épületről ezt a látványos építészeti elemet. A Nemzeti Levéltár az 1956-os forradalom ideje alatt újabb rombolásnak volt kitéve, elsősorban a nyugati szárnyon. Mindkét alkalommal a papír alapú gyűjteményi anyag is jelentősen pusztult. A legszükségesebb építészeti helyreállítás 1961-re fejeződött be.

Bécsi kapu téri „lovagvárszerű” főépülete. Kivitelezési munkái 1913-tól 1920-ig tartottak.

Építész a tervezés során kiemelt figyelmet szentelt a tűzbiztonságnak és a termek megfelelő természetes fénnel történő megvilágításának. A levéltári palota homlokzatai vörös színű téglaborítást kaptak, melyeket geometrikus díszítéseket tartalmazó Zsolnay-kerámia betételek tesznek változatosabbá. Tetőzete különböző színű, mázas cserepeit szintén a pécsi kerámiagyár szállította. A nyugati szárny végében egy 76 méter magas torony is magasodott, amelyben vízgyűjtő tartály is helyet kapott.

Pecz Samu 1922. szeptember 1-jén hunyt el, így megélhetette a Bécsi kapu téri tervének befejezését, de belső tereinek képzőművé-

Foto: a szerző felvétele

Róth Miksa városi címerekkel díszített üvegablakai

Modern építészet a Hegyvidéken

Bauhaus és a római iskola emlékei

•••• Beöthy Mária

Vándorkiállítás nyílt meg január 19-én A Hegyvidék modern építészete a két világháború között címmel a Hegyvidéki Önkormányzat és a Budapesti Városvédő Egyesület együttműködése eredményeként a kerületi polgármesteri hivatal földszinti előterében. Célja bemutatni a korszak – weimari és a római iskola szellemiségében fogant – modern építészetének Hegyvidéken megvalósult kiemelkedő példáit.

A historizmust és a szecessziót követően az 1920-as években robbant be a Bauhaus irányzata a *Walter Gropius* (1883–1969) nevéhez fűződő weimari építészeti iskola megalapításával. Funkcionalista szemléletmódjával, letisztult geometrikus formavilágával világszerte forradalmasította a művészet minden ágát.

Fotó: Magyar Építészeti Múzeum

Dálnoki Villa – archív felvétel a Lejtő út 2/a épületéről

Legismertebbek az új stílus magyar követői között: *Moholy Nagy László* festőművész, fotográfus, *Breuer Marcel*, *Molnár Farkas*, *Fischer József*, *Ligeti Pál*, *Forbát Alfréd* építészek.

A Hegyvidéken az 1930-as évektől a villaépítészet – társasház-építészet, üdülőépítészet –, kórházépítészet területén számos alkotás reprezentálja a Bauhaus stílus hatását.

Emblematikus példái: Dálnoki Villa (Lejtő út 2/a), Napraforgó utcai kísérleti lakótelep (II. kerület), Magyar jakobinusok terét (volt Endresz György tér) határoló építészeti együttes, Hollósy Simon utca egységes beépítése, Kékgolyó utca 10. számú lakóház, svábhegyi szálló és társasüdülő együttes, Kútvölgyi Kórház (volt Horthy Miklós Gyógyintézet), Honvéd Tiszti Kórház, Új Szent János Kórház Nőgyógyászati pavilon. Napjainkban is jelen van a Bauhaus stílus hatása kortárs építészetünkben.

A Római Magyar Akadémián 1928-ban indított „római iskola” neoklasszicizmuson alapuló irányzata monumentalitásával, modernségével, a művészeti ágak egységes kölcsönhatásával kiválóan alkalmazhatóvá vált, mint egyházi, mint történelmi témájú alkotások létrehozására. E stílus fő

Fotó: BHT

A vándorkiállítás tablói a polgármesteri hivatal előterében

pártfogója *Gerevich Tibor* művészettörténész, kormánybiztos volt.

Ezt az eszmeiséget tükrözi – *Árkay Aladár* és *Árkay Bertalan* terve alapján 1932–1936 között épült – a Városmajori Plébániatemplom épület-együttese, ahol a háromhajós csarnoktemplom, különálló harangtorony és árkádsor rangos építészeti megfogalmazásával egyenrangúak a társzművészeti alkotások. A színes ólomüveg ablakok tervezője *Árkayné Sztehlo Lili*, a szentély pannóit és a templomhajó kazettamezőinek freskóit *Aba Novák Vilmos* készítette, a diadalív szobrai *Pátzay Pál*, a kapuzat domborművei *Ohmann Béla* alkotásai. A „római iskola” másik kiemelkedő példája a *Rimanóczy Gyula* által tervezett Pasaréti Ferences templom.

Vándorkiállításunk következő állomásai a Hegyvidék Galéria és a kerületi iskolák lesznek. Tárlatunk koncepciója *Beöthy Mária* építésznek, fotóanyaga *Rosch Gábor* építésznek, grafikái *Surányi András* grafikusnak köszönhető.

Hidegkuti Nándorra emlékezünk

•••• m. m.

Kiállítás nyílt meg Tisztelet Hidegkuti Nándornak születése 100. évfordulója alkalmából címmel március 3-án a Magyar Nemzeti Múzeum kupolatermében. A rövid ideig, április 17-ig látható időszakos tárlaton bemutatott sporttörténeti értékkel bíró „relikviák” között, nemcsak *Hidegkuti Nándor* életének személyes dokumentumait lehet megtekinteni, hanem az Aranycsapat több tagjának sporteszközeit, érmeit is kiállították a vitrinekben.

Hidegkuti Nándor 1922. március 3-án született Óbudán, édesapja vitézségi érmmel kitüntetett katonatiszt, édesanyja harisnyagyári vezető volt. Hidegkuti 1946-ban lett a 20. század egyik legsikeresebb magyar futballklubja, a Magyar Testgyakorlók Kö-

re (MTK) labdarúgója. Ebben a sportegyesületben 1946 és 1958 között 302 mérkőzésen lépett pályára és 222 gólt lőtt. Háromszor szerzett magyar bajnoki aranyérmet a csapattal. Az Aranycsapat tagjaként 1952-ben olimpiai bajnok lett – a londoni döntő hat góljából három neki köszönhető. Az MTK stadionja 2016-tól Hidegkuti Nándor Stadion nevet viseli.

Fotó: a szerző felvétele

Hidegkuti és az Aranycsapat relikviái az MNM kupolatermében

Faragott fejfák – mint hungarikum

Rosch Gábor: *A Farkasréti temető faragott fejfái és népi jellegű sírjelei. Budapest, 2020/21. 340 p. 894 fotó*

A Farkasrét sírszobrairól 2019-ben megjelent kötet folytatását jelenti a temető faragott fejfáit bemutató könyv. Az 1894-ben megnyitott temető az elmúlt évszázad során fokozatosan vált a főváros második legjelentősebb sírkertjévé. Főleg a Fiumei úti temető lezárását követően kerültek ide a legismertebb művészek, színészek, sportolók, egyházi vezetők földi maradványai. A sírok jelentős részét neves szobrászok alkotásaival díszítették. Még a temetőlátogatók nagy része sem érzékeli, hogy mellettük milyen nagy számban jelentek meg a fafaragó művészek rendkívül változatos „kopjafa-szerű”, mára hungarikumként elismert, vagy csónak formájú és táblás, alkalmanként szobrászati elemmel kombinált fa sírjelei. Ezt a sírjel típust anyagi okok miatt korábban a szegények használták, de az 1980-90-es évektől a nemzeti érzésekre fogékony művészek, értelmiségiek körében is rendkívül

kedvelté vált. Bemutatásuk a budapesti temetők viszonylatában hiánypótló jelentőségű, különösen a sírjelek anyagának veszélyeztetettsége és viszonylag rövid élettartama miatt.

A kötet kitér a fejfák eredetére, rendszerezésére, témavilágára, a népi fafaragók és fafaragó iparművészek bemutatására. Különösen a 20. században vált vitatottá a „fejfa - kopjafa” elnevezés a tudományos élet szereplői körében, bár a mai átlagember szinte minden díszes, fából faragott oszlopos emlékelet kopjafának nevez. A könyv ebben is igyekszik az ismereteket tisztázni. Bőséges képes katalógusa mellett részletes és alapos szöveges ismertetés segíti az olvasókat. Az esztétikus megjelenésű, kiváló nyomdatechnikával készített könyv, mintegy 894 színes képmelléklettel nem csupán a szakmai érdeklődők, de a téma iránt fogékony temetőlátogatók számára is maradandó élményt nyújt.

Édesapám, az építész

•••• Vízzy László

Dr. Schall István – Sebők Magdolna: *Schall József Ybl-díjas építész-mérnök szellemi hagyatéka – Édesapám az építész. Magánkiadás, Budapest, 2019/2021. 74/90 p.*

Egy Ybl-díjas építész, Schall József (1913–1989) munkásságát bemutató könyv második kiadása dr. Finta József Kossuth-díjas építész, az MTA és MMA rendes tagja, a Nemzet Művésze előszavával, ajánlásával jelent meg, az egykori műegytemi tanártársról megemlékezve.

Egy életutat követhetünk végig e kiadvány lapjain, aki a korai Bauhaus építészet hatására modern lakóépületeket, villákat tervezett és hozzá a kor stílusához illő berendezési tárgyakat. Szinte egyidejűen a magyar műemlékvédelem egyik szép példáját valósította meg, amikor a búcsújárásról nevezetes Makkosmária templomát és a kolostorát romjából feltámasztotta. Hasonlóan példamutató eredménye a tervei szerint magvalósított Márványterem a pesti evangélikusok gimnáziumában.

Schall Józsefnek a különböző építészeti és városfejlesztési tervpályázatokon egy-

dül és társakkal együtt elért sikerei az építőművész életművének kiteljesedését jelentik. Munkásságának elismerését az 1957. évi Ybl-díj elnyerését követően, 1986-ban az V. kerületi Budapestért kitüntetés fémjelzi, amelyet a Márványterem feltámasztásáért kapott.

A 20. század nagy építészeti megújulása, a modern építészet és művészeteket egységes szemléletbe foglaló német Bauhaus határozta meg Schall József munkásságát. A modernizmus és a műemlékvédelem az építész életművében szerves egységet alkotott.

Építészünk életútját és alkotásait fia, Schall István mérnök és felesége Sebők Magdolna összeállításában követhetjük végig. Könyvük időrendben tárgyalja az építész életművét. Bemutatja a Huber és a Schall család történeti emlékeit, Schall József építész pályakezdését és alkotásait, korabeli szakfolyóiratok idézeteit és fotókat is felhasználva.

Soroksári viseletek

•••• Dr. Benyovszky Tóth Anita

Soroksári viseletek. Soroksári füzetek 7., Soroksári Grassalkovich Kör, Budapest, 2021., 140 p.

Nagyon gazdag, több mint háromszáz fotóból álló gyűjteményt mutat be a Soroksári füzetek most megjelent hetedik kötete, és a 19. század végén, 20. század elején Soroksáron hordott öltözetekből kínál reprezentatív válogatást. Segíti a képek befogadását a bevezetőben olvasható viselettörténeti összefoglaló és dr. Klébl József közszégyi állatorvos, a soroksári hagyományok lelkes megörökítőjének eredeti feljegyzése, melyet először lánya, majd unokája látott el magyarázatokkal.

Mivel a bemutatott időszakban a fotózkodás még különleges alkalomnak számított, bizonyára a szekrényben fellelhető legszebb ruhájukban igyekeztek megmutatni magukat az emberek. A könyvben felvonultatott fényképeken ennek ellenére nem a sváb népviseletet láthatjuk, habár a helyi öltözeteken gyakran felismerhetők hagyományos részletek. A könyv tehát a soroksári emberek életének megismertetel-

hetetlen pillanatairól szól, azokról a mérföldkövekről, amelyekre a családok vissza akartak emlékezni. A minden családi albumban megtalálható fotótémák sorakoznak így ezeken a lapokon is a gyermekkortól kezdve egészen az idős korig, tematikus rendbe szedve, s betekintést engednek a helyi lakosok életébe.

Amellett, hogy mindig nagy öröm, ha egy új helytörténeti kiadványt tarthat kezében az ember, különleges ez a könyv azért is, mert egy elkötelezett gyűjtőmunka eredményét foglalja össze. A füzet anyaga részben a soroksári lakosok gyűjtéséből, részben a Soroksári Sváb Tájház gyűjteményéből, illetve a Soroksári Grassalkovich Kör tulajdonában lévő darabokból állt össze. Igazi kincs lehet ez a kiadvány nem csak a soroksári lokálpatriótáknak, akiknek nyilván hasonló beállítások szerepelnek a családi fényképalbumjaikban, hanem a hely-, viselet- vagy akár a fotótörténettel foglalkozó kutatóknak is.

Munkáskerület?

•••• Széman Richárd

Hózer Benjámín: Munkáskerület? Fejezetek a XVI. kerület 1957–1989 közti mindennapjaiból.

Kertvárosi Helytörténeti Füzetek 55. Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ, Budapest, 2021. 307 p.

Töle megszokott alaposággal járja körbe Hózer Benjámín a témákat kötetében. Társadalmi érzékenysége vezette – elferdített idézettel – a „létezett szocializmus” helyi útvesztőiben, tárgyyszerűen a tényeket boncolgatja: mi történt 1956 és 1989 között a „Munkáskerületben”, ahogy ő nevezte el. „Minden olvasó átfogó képet kaphat a XVI. kerület kommunista/szocialista múltjából, annak sikereiből, kudarcaiból, korlátjaiból és korlátoltságából.” – áll a fülszövegben.

Először, amikor megláttam a kötet címet, azt hittem viccel. Munkáskerület, ahol 1950 előtt munkások éltek legkisebb számban? Cinkotán földművesek, Mátyásföld régebbi oldalán gazdag polgárok, a másikon középosztály. Rákosszentmihályon már jobban keveredtek a gazdagabb és kevésbé tehető polgárok, kereskedők, még többen a tisztviselő réteget képviselték, mint postai és MÁV tisztvisel-

lők. Sashalmot a kistisztviselők vékonyabb pénztárcájához parcellázták, de itt már tudtak venni a jobb körülmények között dolgozó szakmunkások is házat telekkel. És valóban itt alakult ki az egykori barakk területén a nagyon szegények állami lakótelepe is, ahol (a párt szerint) a jövő uralkodó osztálya élt. A feltörekvő MKP-nak szálla volt a szemében ez a sokféleség, nem látta bennük a jövő bázisát. Amikor eljött az idő, úgy döntöttek: hosszú távon egyenruhát varrnak a sokszínűségnek, lehetőleg szürkét, a polgári csökevény görbületeket kiegyenesítik, gyárakat telepítenek lakótelepekkel, a konglomerátumból egységes szürke homokot porlasztanak, rövidtávon pedig „felturbózzák” a helyi szimpatizánsokat. Úgy gondolom, ez a színtelenedés csak a felszín volt, ezért megegyeztünk a szerzővel, hogy a Munkáskerület cím végére odatesz egy kérdőjelet.

A pénz útján

Interaktív Pénzmúzeum Budán

••••• Aros Lilla

Március 15-én, több száz hazai és nemzetközi vendég jelenlétében a Széll Kálmán téren megnyitotta kapuit a Magyar Nemzeti Bank (MNB) új Pénzmúzeum és Látogatóközpontja. Az egykori Postapalotában létrehozott modern pénzügyi múzeum páratlan köntösben mutatja be a pénz világát, mely élményt biztosít kicsiknek és nagyoknak egyaránt.

Teljes felújításon esett át a Pénzmúzeumnak otthont adó egykori Postapalota műemléki védettségű épülete az elmúlt években. A régi fényében tündöklő helyszínre belépve Európában is egyedülálló, modern pénztörténeti és pénzügyi edukációs kiállítóterbe érkezünk. Az állandó kiállításon több mint 2400 négyzetméter területen, 200 kijelzőt és projektort, 54 egyedi installációt találunk. Emellett több száz négyzetméter grafika és 133 kisfilm ismerteti meg a pénz világával elsősorban a 12–18 éveseket, és teszi ezt valamennyi korosztály számára élvezhető módon.

A felelős minisztérium által szakmúzeummá minősített Pénzmúzeum a kezdetektől fogva igyekszik túlhaladni a klasszikus múzeumtól elvártakon. Sok

az ismereteket szórakoztatva kell átadnia, inspirálnia kell, és egy olyan platformként kell szolgálnia, ami összekapcsolja a különböző területek ismeretanyagait.

Ellentétben egy szokványos idővonalú múzeummal, itt a látogatók interaktív módon „A pénz útján” haladhatnak végig, az állandó kiállítás ugyanis a pénz öt funkciója köré csoportosul. Az utazás az Aranybányából indul, itt kapják meg a látogatók egyedi kártyájukat, amelyek segítségével a játékos elemeket működtethetik, továbbá tallérokat is gyűjthetnek, amelyek később ajándékokra válthatók. Az el-

A múzeumi látogatás az Átlényegülő térben kezdődik, ahol dinamikus animációk segítik a belépést a pénz és a pénzügyek világába

Fotók: MNB Pénzmúzeum

A Pénzmúzeum piacterén a látogatók kereskedőként is kipróbálhatják magukat

só csomópontban arra a kérdésre kaphatnak válaszokat a látogatók, hogy mi történe, ha nem létezne a pénz.

Mivel és hogyan viszonyítanánk egymáshoz a termékeket és szolgáltatásokat, hogyan döntenénk két dolog értékéről?

A második csomópont a pénz forgalmi eszköz funkciója köré szerveződik. Megtudhatjuk, mitől és hogyan lesz valamiből fizetőeszköz, miért változott a pénz formája az idők során. A numizmatika kedvelőinek is vonzó látnivaló az MNB kiállított érme-gyűjteménye, amely az

Élményalapú ismeretszerzés a kortárs technológia eszközeivel

országban a második legnagyobb. A pénzt, mint fizetési eszközt helyezi a középpontba a harmadik csomópont. Egy

ahol az MNB hőseinek története, a legendás Aranyvonat is több módon jelenik. A mozdonyt formáló Robogás című szobor mellett az aranytartálék megmentőinek útvonalt követjük végig egy makett segítségével. Emellett számtalan magyar kincset, találmányt vizsgálhatunk meg közelebbről. A kiállítás szó szerint egyik legnehezebb eleme, a közel 12 kilogrammos valódi aranytömb, az utolsó kihívás, amellyel találkozunk. A legelszántabbak ezt is megemeltetik, tapasztalni fogják, hogy tényleg szízarany!

A múzeum mindenki számára ingyenesen látogatható, mindössze előzetes időpontfoglalás szükséges online regisztráció útján a Pénzmúzeum megújult weboldalán (penzmuseum.hu), ahol további érdekességek és információk is várják az érdeklődőket.

Fotó: magyarmuzeumok.hu

száz munkatárs és vállalkozó közreműködésével létrejött intézmény egy újszerű megközelítést érvényesít a kiállító-terekben: a játszva tanulás elve mentén kíván a pénzügyi oktatás fellegvára lenni. A jegybank véleménye szerint ugyanis egy modern múzeumnak három alapvető elvárásnak kell megfelelni: